

شناسایی مؤلفه‌های هویت‌ساز بومی بافت‌های تاریخی فرسوده شهری

بهرام سیاوش‌پور: دکتری معماری، عضو هیئت علمی گروه مهندسی معماری دانشگاه حکیم سبزواری، ایران

Bsiavashpor@hsu.ac.ir

علی اصغر آبرون: دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده شهرسازی و معماری، دانشگاه هنر اصفهان، مدرس دانشگاه حکیم سبزواری، ایران

projects.2035@yahoo.com

سارا اسعدی جعفرآباد*: دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه حکیم سبزواری، ایران

s.asadijafarabad@sun.hsu.ac.ir

چکیده

در حال حاضر، یکی از مشکلات اساسی شهرهای ایران، مسئله‌ی هویت شهر است. شهر بدون هویت، شهروندان را از هدایت غیرارادی محروم می‌سازد. بافت‌های تاریخی فرسوده بنا بر چالش‌های عدیده‌ای چون ضعف کالبدی- کارکردی، مدیریت ناکارآمد و عدم توسعه صحیح و متوازن شهری، و فقدان رویکرد فرهنگی متناسب فرسایش‌های زیادی را متحمل گردیده و با آسیب‌های جدی روبرو هستند. باید اذعان داشت که بر اثر فقدان نگاه تاریخی و هویتی لازم در توسعه و نگهداری این مناطق، نوسازی‌های بعضاً پراکنده صورت گرفته نیز چهره و اعتبار تاریخی و هویتی این محدوده ارزشمند شهری را مخدوش نموده است. لذا این پژوهش در جهت شناسایی و پاسداشت مؤلفه‌های هویت‌مند بومی بافت‌های تاریخی شهری سعی دارد به شناسایی ویژگی‌های ارزشمند هویتی این مناطق بپردازد. روش پژوهش حاضر توصیفی- تحلیلی با رویکردی کیفی است و پژوهشگر با مطالعه‌ی متون و اسناد کتابخانه‌ای و مقالات مرتبط با موضوع ضمن واکاوی مفهوم هویت بومی به شناخت ابعاد مختلف آن پرداخته است. بررسی‌ها حاکی از آن است که مؤلفه‌های هویت‌ساز بومی در بافت تاریخی شامل شاخصه‌های عینی و فیزیکی؛ ابعاد ذهنی؛ سبک‌های معماری، چارچوب‌های اجتماعی، عوامل سیاسی، اقلیمی، و فرهنگی می‌باشند.

واژگان کلیدی: هویت بومی، بافت تاریخی، بافت فرسوده، مؤلفه‌های هویت‌ساز.

مقدمه

هویت شهری، هویت جمعی است که در کالبد، محتوا و مفهوم شهر نمود پیدا می‌کند (چنگیزی، احمدیان، ۱۳۹۲: ۵۴). انسان‌ها تا زمانی که زنده‌اند نیازمند خود را متعلق به مکانی بدانند، چرا که نیاز به هویت یک نیاز فطری است که این حس تعلق در لامکان شکل نخواهد گرفت و تنها در مکانی که مؤلفه‌های هویت‌ساز در آن نمایان باشد، ظهور می‌یابد (سرائی و همکاران، ۱۳۹۱). از طرفی بافت‌های تاریخی شهری - حتی موارد تا حدودی فرسوده آن، واجد شواهد و ارزش‌های رفیع فرهنگی، هویتی، و زیبایی شناختی است که بعنوان بخشی از هویت و شناسنامه ملی هر بوم محسوب می‌شود. این کالبد، به عنوان میراثی بجا مانده از گذشته که بیش از هر چیز نیازمند شناخت، توجه، پاسداشت و تلاش در جهت بهبود کیفی است (سرائی و همکاران، ۱۳۹۱). لذا با این مقدمه، در این پژوهش در جهت شناسایی مؤلفه‌های هویت‌ساز بومی در ابتدا تلاش می‌شود به شیوه‌ی مطالعه اسنادی به واکاوی مفاهیم تحقیق پرداخته، در ادامه ضمن مرور پیشینه تحقیق با رجوع به مبانی نظری تحقیق عوامل مؤثر بر جنبه‌های هویتی بافت‌های تاریخی فرسوده شهری مورد مذاقه قرار گیرند.

روش پژوهش

در این پژوهش در پی یافتن مؤلفه‌های هویت‌ساز بومی بوده است که بدین منظور، در ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی متون و جمع‌آوری اسناد هم‌راستا با موضوع به شناخت هویت و مفاهیم مربوط به آن پرداخته شده است و با توجه به سایر مطالعات انجام شده مؤلفه‌های دارای هویت را استخراج نموده که این مؤلفه‌ها برای هویت‌مند سازی هماهنگ با بوم در بافت‌های تاریخی فرسوده می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

امروزه در جامعه‌ی ما در میان معماران، هنرمندان، منتقدان، اندیشمندان، مردم و مدیران از هویت بسیار سخن گفته می‌شود. از سال‌ها پیش تاکنون در مورد نگهداری و پاسداری از ارزش‌های کهن و جلوگیری از ورود ارزش‌های بیگانه مطالعات گسترده‌ای صورت گرفته است، این موضوع نه تنها در ایران، بلکه در کشورهای دیگر نیز مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است. لینچ معیارهایی برای نما و ظاهر مطلوب بیان می‌کند که عبارتند از: «تنوع، قابلیت شناسایی، سرزندگی، خاطره-انگیزی، وضوح و خوانایی، سادگی، هویت، تهییج، مطابق با محیط». (لینچ، ۱۳۷۳). هویت در مناطق شهری را می‌توان در گستره‌ی وسیعی از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تعریف نمود و در مورد نقص‌های موجود در نمای خارجی به عوامل اختلال در خط‌آفق و ناهماهنگی در ارتفاع، اضافه کردن جزئیات نامناسب به نما و تغییر کنترل نشده رنگ‌ها و مصالح ساختمان‌ها اشاره نمود (Fathi & Heidari, 2018). به دنبال عوامل بصری که بر نمای ساختمان‌های تاریخی تأثیر می‌گذارد، به سبک معماری، شکل، دکوراسیون، مواد و مصالح اشاره کرد (Askari & Dola, 2009).

همچنین هویت شهری در فضای شهری مطلوب باید از طریق شاخص‌های فیزیکی، فعالیت‌ها و معنا منعکس شود و همچنین هویت می‌تواند از طریق انتزاع بصری یا مفهومی بیان شود (Ahmed Aly, 2011) و به طور قطع ثابت می‌کنند که توده، ورودی، دهانه، جزئیات معماری و مصالح تأثیری مهمی بر تداوم هویت معماری یک بوم دارند (Baper & Sanusi Hassan, 2012). با توجه به اینکه حفظ ویژگی‌های اصلی در مناطق به منظور دستیابی به تداوم در هویت هر بوم و شهر مهم است، عناصر سنتی در نما، توجه به جزئیات پنجره، در، ورودی و رخ‌بام‌ها را حرکتی برای تأکید بر هویت منطقه‌ای و حمایت از محیط و بافت‌های تاریخی می‌داند (Atalan, 2016). طرح‌ها باید ترکیبی کاربردی از واکنش‌پذیری به محیط اطراف، فرهنگ و هویت، ساخت و تکنولوژی، مقررات و قوانین، جنبه‌های اجتماعی، زیباشناسی و دغدغه‌های اجتماعی باشد در نتیجه هر طرح فیزیکی از یک ساختمان به معنای عمیق‌تری از بافت فرهنگی، اجتماعی و محیطی توجه دارد. (Abdel-Aziz & I Shuqair, 2014). برخی از اصول معماری با در نظر گرفتن پارامترها مانند اصالت، هویت و عناصر فرهنگی می‌توانند به عنوان ایده‌آل کردن هویت متن‌های تاریخی و نقاط مجاور آن در مناطق شهری کمک کنند. این اصول شامل فرم، معنی و عملکرد است (Khalili Zonouz, 2018). هویت زاییده‌ی سه جزء تاریخ، بوم و باورهای هر عنصر است همچنین نگاه به تناسبات، رنگ، مواد و مصالح و سایر عناصر معماری با هویت و فرهنگ مردم آن بوم در ارتباط است (کشاورزافشار و حجت، ۱۳۸۷) و می‌توان گفت، استفاده‌ی همزمان از مقولات عینی (محسوس) و ذهنی (غیرمحسوس) هویت و تداوم آن فرهنگ و بوم در منظر شهری است که کالبد آن را به نمایش می‌گذارد (آتشین‌بار، ۱۳۸۸).

در «ارزیابی زیبایی و هویت مکان» معیارهای نما بیشترین درصد و معنویت و اصالت در رتبه‌ی بعد از آن را به خود اختصاص داده‌اند (امین‌زاده، ۱۳۸۹). عناصر ساختاری بنا شامل ورودی خانه، هشتی، نمای بیرونی، حیاط و بررسی نما ارتباط بسیار نزدیکی با هویت برقرار کرده و نمود مؤلفه‌های هویت در نمای بیرونی توجه به باطن و نبود روزنه به بیرون است (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۹). خوانایی و قابلیت تشخیص، تعاملات اجتماعی، خاطره‌انگیزی و احساس تعلق و وابستگی معیارهای شکل‌گیری هویت رد زمان و فرصت هستند (عزیزی و ارباب، ۱۳۸۹). از طریق شاخص‌های تناسب، تعادل و نظم در بعد عینی و با معنا بودم، آرامش و خوانایی در بعد ذهنی هویت در زمینه‌های بومی با شناسایی می‌شود (خاک‌زند و همکارانش، ۱۳۸۹). عناصر کالبدی فضاهای شهری نظیر کف‌سازی، فضای سبز، مبلمان شهری و نمای ساختمان‌ها در صورت هدایت به موقع و هوشمندانه می‌توانند به هویت‌مند سازی بناهای جدید کمک کنند (زاهدان و مسعودلوانسانی، ۱۳۹۳). توجه به پیکر، سیما و چهره و روحیه‌ی شهر و ارزیابی نما از طریق طرح نما، مقیاس، تناسبات، شیوه‌ی ساخت، سازه‌ی ساختمان، مصالح ساختمانی، رنگ و نسج، تجر در ساخت؛ برای یافتن هویت کالبدی هر بوم و شهر کمک می‌کند. هویت کالبدی متأثر از عوامل سیاسی، فرهنگی و اقلیمی شهر است (نصر، ۱۳۹۴)؛ و عناصر زیبایی نما نیز می‌توانند برای هویت بخشیدن به محله و بوم استفاده شوند (مسعودی‌نژاد و علی‌یاس، ۱۳۹۷).

مبانی نظری تحقیق

هویت

در فرهنگ واژگان آکسفورد: «آنچه که کسی یا چیزی هست، همان بودن، و مبحثی در مورد چیستی پدیده است»؛ «بسیار به چیزی شبیه بودن یا کاملاً شبیه آن بودن» (Oxford, 2005). لغت‌نامه دهخدا: «هویت عبارت است از تشخیص و همین میان حکیمان و متکلمان مشهور است، هویت گاه بر ماهیت با تشخیص اطلاق می‌گردد» (دهخدا، ۱۳۴۵: ۳۴۹). در فرهنگ فارسی عمید معنای لغوی هویت چنین تعریف شده است: «حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات

جوهری او باشد؛ شخصیت؛ ذات» (عمید، ۱۳۷۸: ۲۵۱۳) و همچنین لغت‌نامه معین: «آنچه که موجب شناسایی شخص باشد. یعنی آنچه را که باعث تمایز یک فرد از دیگری باشد» (معین، ۱۳۷۱: ۵۲۲۸).

هویت شهری

بر طبق نظر مامفورد (۲۰۱۳) یک شهر یک دنیای سمبلیک در اجزای آن و به عنوان یک کل است. هر بخش از شهر معنای خود را دارد؛ قسمتی از یک تصویر بزرگ‌تر را منتقل می‌کند. یک معیار مهم که هویت مذکور را می‌سازد معماری است (Atalan, 2016). پس توجه به هویت شهر و عوامل مؤثر در شکل‌گیری در آن، می‌تواند رهنمود ما در راستای رسیدن به عوامل هویت ساز یک بوم در بافت تاریخی به عنوان قسمتی از یک کل باشد. هویت شهری به معنای هویت محلی یک شهر به عنوان یک مجموعه‌ی مهم در سیاست‌های توسعه شهر است، زیرا «هویت» است که فضای شهری را به مکانی متمایز تبدیل می‌کند. هویت شهری صرفاً ویژگی‌های طراحی نیست، بلکه نتیجه‌ی یک فرآیند جمعی مبتنی بر تفسیر و روایت است (Tolle, 2010)، هویت شهری یک زنجیره کتی و کیفی، ذهنی و عینی، مادی و معنوی، دارای بعد فضایی و زمانی، توانایی دعوت و شناسایی محیط در ابعاد متفاوتی است که افراد وابستگی‌های خاصی به آن دارند، ریشه در زمان حال و گذشته دارد و در آینده در اشکال مختلف ظاهر خواهد شد (آبیز، ۱۳۸۴).

هویت بومی

لغت بوم بار مکانی دارد و محدوده‌ی مشخص شده‌ای از مکان را که دارای مرز معین است شامل می‌شود (معین، ۱۳۷۱). واژه بوم به گروه یا اجتماعی خاص دلالت دارد که می‌تواند انواع مختلفی از مردم، بناها، آداب و رسوم و شرایط اقلیمی در بر بگیرد (Nabakov, 1999). قابل ذکر است که منظور ما از بوم در این پژوهش محدوده‌ای مشخص شده با ویژگی‌های مختص به خود همچون، آداب و رسوم، فرهنگ، پیشینه تاریخی و اعتقادات است که این ویژگی‌ها باعث تمایز و تفاوت این بوم با محدوده‌ی اطرافش شده است. معماری با توجه به بوم هر سرزمین دارای ویژگی‌های منحصر به فرد می‌باشد که در شکل آن نمود پیدا می‌کند، با این حال همه‌ی بناها دارای ویژگی‌های ذاتی، پویا و مستمر هستند. این صفات بخش‌های ذاتی هویت بومی خود را تشکیل می‌دهند، که این همان تعریف هویت بومی است. اصطلاح هویت ما را به انسان‌ها، معماری و عناصر متمایز کننده‌ی آن‌ها نزدیک می‌کند (تقوایی، ۱۳۹۱). قابل ذکر است که هویت بومی و تصاویر مرتبط با آن شامل چندین مؤلفه‌ی طبیعی و مصنوعی است که محیط‌زیست و ویژگی‌های اجتماعی شهری را تشکیل می‌دهند. پس قابل ذکر است که هر بوم یک نماد است.

بافت تاریخی فرسوده

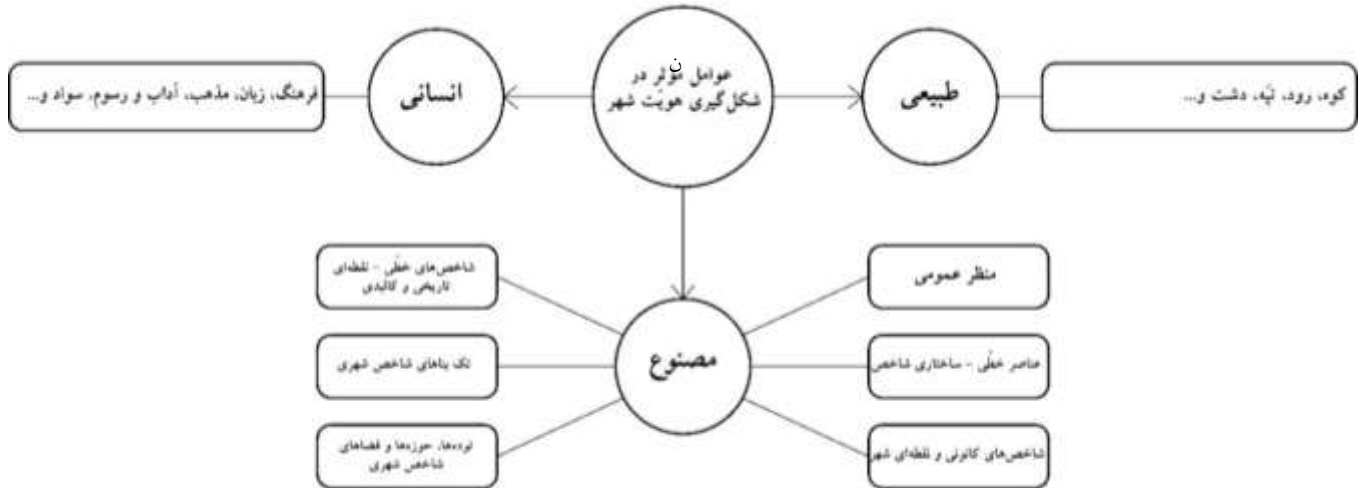
بافت شهری عبارت است از: دانه‌بندی و همبستگی فضاها و مؤلفه‌های شهر که پیروی ویژگی‌های محیطی طبیعی هم‌چون توپوگرافی و آب و هوا در محدوده‌ی شهر یعنی محله‌ها و بلوک‌ها، به صورت گسترده یا متراکم تحت نظم خاصی قرار گرفته‌اند (توسلی، ۱۳۹۱). انواع بافت‌های شهری در ایران، بافت تاریخی، قدیمی شهر، میانی شهر، جدید شهر، پیرامونی شهری، بافت‌های اقماری و شهرهای جدید هستند (شماعی و پوراحمد، ۱۳۹۲). مقصود از بافت تاریخی، بافتی است که در ضمن فرسودگی، در عرصه‌شان ساختمان‌ها، مجموعه‌ها و تجهیزات شهری دارای ارزش قرار گرفته است (دانش‌پور و شیرینی، ۱۳۹۴: ۱۸). زیبایی و ظرافت و روح مبتکر انسان، به‌ویژه هویتی که بر اساس فرهنگ و روش زندگی و آداب ایشان شکل گرفته است، در این بافت نمایان می‌شود (پیران، ۱۳۸۴: ۷). این بافت اغلب در مرکز شهرهای قدیمی قرار دارد و هسته‌ی اصلی شهر را تشکیل می‌دهد. عناصر اصلی و بنیادی شهر از جمله مسجد، بازار و محله‌های مسکونی در این عرصه قرار دارند. مصالح بکار رفته در ساختمان‌ها اکثراً محلی هستند و در نهایت بافت‌های قدیمی سازگاری روشن و منطقی با شرایط محیطی دارند. (مستوفی و همکاران، ۱۳۹۵). بافت فرسوده بستری از محدوده‌ی قانونی شهر است که به دلیل خارج شدن اجزای کالبدی شهر از شکل اصلی و دارا نبودن خدمات شهری و تأسیسات و دسترسی، صدمه‌پذیر و از نظر مکانی، اقتصادی و محیطی کم‌بها هستند (جهان‌شاهی، ۱۳۸۲). قدمت یا عدم برنامه‌ی توسعه و نظارت فنی بر پیدایش و تشکیل بافت که سبب ناکارآمدی و کاهش بهره‌وری آن بافت نسبت به کارایی دیگر بافت‌های شهری می‌شود، فرسودگی است (آقاصفری، ۱۳۹۱). به دلیل مشکلاتی از قبیل کیفیت پایین زندگی، کاهش امنیت، ترافیک، ترس و جنایت، این بافت‌ها به راهکارهای اساسی برای تغییرات بنیادی در ابعاد فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی نیاز دارند (Anderson et al., 2007).

عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت بومی - شهری

اجزای هویت شهر لزوماً جنبه‌ی مشخصی از ویژگی‌ها یک شهر از جمله خصوصیات فیزیکی یا ویژگی‌های ساختاری آن نیستند، در صورتی که همه‌ی جنبه‌های ناشی از فضای اجتماعی، فیزیکی و فرهنگی شهر، با شرط تداوم، می‌توانند هویت‌بخش باشند (الکساندر، ۱۳۸۶). یکی دیگر از جنبه‌های مهم هویت شهر، رابطه‌ی آن با ذهن انسان است. هویت محیط جدای از انسان نیست، بلکه این مفهوم مجموعه‌ی نسبی است، که از یک طرف به انسان وابسته و از سوی دیگر به محیط زیست بر می‌گردد (تیموری، ۱۳۹۳). عناصری که بر هویت یک شهر تأثیر می‌گذارند دامنه‌ی وسیعی دارند، بگونه‌ای که به نظر می‌رسد لازم باشد برای آگاهی از هویت شهر عوامل سازنده‌ی فضا و مؤلفه‌های وابسته به آن‌ها را درک نمود؛ که از این حیث خصوصاً عوامل سازنده ویژگی‌های طبیعی، مصنوعی و انسانی شهر مورد توجه بوده است (بهزادفر، ۱۳۸۶).

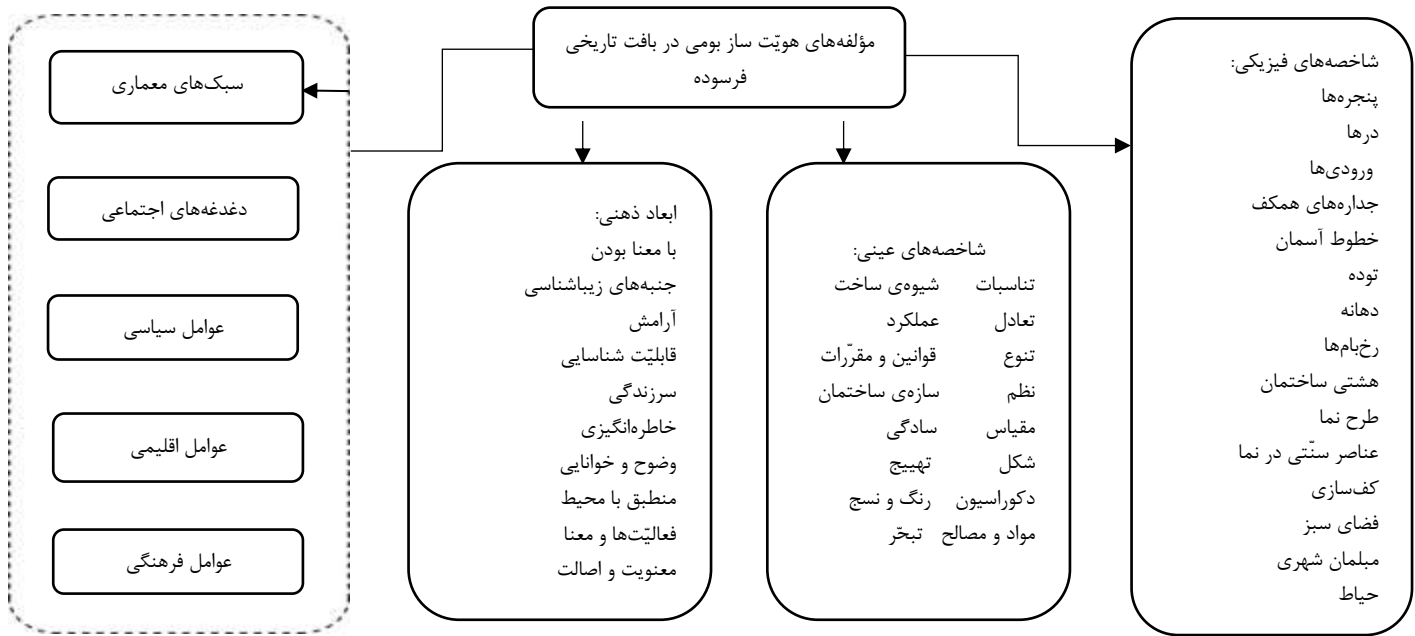
بحث و نتیجه‌گیری

در مجموع باید گفت در فضای موفق سه جنبه‌ی اساسی موقعیت جغرافیایی، تجربیات حسی و فعالیت‌ها (فعالیت، معنا و فرم) مورد توجه قرار گرفته است (Montgomery, 1998). همانگونه که مارکولالی^۱ هویت کالبدی را برای انسان شهرنشین هویت شهری تعریف نموده است؛ هویت شهری نتیجه‌ی ارتباطی ژرف بین فرد و محیط شهری اوست. بگونه‌ای که این هویت کالبدی بر توانایی و اعتماد به‌نفس شهروندان اثر خوبی می‌گذارد و شهروندان هر شهر را از غیر شهروندان آن شهر قابل تمایز می‌سازد. (بذرگر، ۱۳۹۶) همچنین در عین تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل است که شهروندان را برای درک بهتر فضای شهری یاری می‌دهد (ذکاوت، ۱۳۹۲).

نمودار ۱: عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت بومی - شهری. منبع: نگارندگان بر مبنای مطالعات انجام شده

بر مبنای مطالعه صورت گرفته هویتی که توسط ساختمان‌ها ایجاد می‌شود از چندین منظر قابل بررسی است. اگرچه که این هویت با سبک‌های معماری و ویژگی‌های عمومی مانند مصالح و فن‌آوری‌های ساخت، بافت، رنگ، آرایه‌ها، فرم، پوشش گیاهی، توپوگرافی و آب و هوای غالب آن بوم مطابق است (Nabakov, 1999). از این منظر و بنا به مطالعات انجام شده در باب مؤلفه‌های تأثیرگذار بر هویت بومی در یک بافت می‌توان به مواردی همچون: سبک‌های معماری، ابعاد ذهنی، شاخصه‌های فیزیکی، شاخصه‌های عینی و عناصر روح‌بخش در بنا؛ دغدغه‌های اجتماعی، عوامل سیاسی، فرهنگی و اقلیمی آن بوم اشاره نمود. که در این تقسیم بندی ابعاد ذهنی از قبیل با معنا بودن، جنبه‌های زیباشناسی، آرامش، قابلیت شناسایی، سرزندگی، خاطره‌انگیزی، وضوح و خوانایی، منطبق با محیط، فعالیت‌ها و معنا، معنویت و اصالت هستند. شاخصه‌های فیزیکی شامل مواردی چون پنجره‌ها، درها، ورودی‌ها، جداره‌های همکف و خطوط آسمان، توده، دهانه، رخ-بام‌ها، هشتی ساختمان، طرح نما، نمای بیرونی، عناصر سنتی در نما، کف‌سازی، فضای سبز و مبلمان شهری، حیاط؛ و همچنین شاخصه‌های عینی و عناصر روح-بخش در بنا نیز مانند تناسبات، تعادل، تنوع، نظم، مقیاس، شکل، دکوراسیون و مواد و مصالح مصرفی، شیوه‌ی ساخت و تکنولوژی، عملکرد، قوانین و مقررات، سازه-ی ساختمان، سادگی، تهییج، رنگ و نسج، تبخّر در ساخت می‌باشند.

نمودار ۲: مؤلفه‌های هویت ساز بومی در بافت تاریخی فرسوده، منبع: نگارندگان

منابع و مآخذ:

۱. آبیژ، علیرضا (۱۳۸۴). پژوهش در شناخت هویت کالبد شهر رشت. سازمان عمران و بهسازی شهری، تهران.
۲. آتشین بار، محمد (۱۳۸۸). تداوم هویت در منظر شهری. باغ نظر، دوره ۶، شماره ۱۲، بهمن ۱۳۸۸، صص ۴۵-۵۶.
۳. آقاصفری، عارف؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ پوراحمد، احمد؛ کلانتری خلیل آباد، حسین؛ منصورنژاد، هانی؛ دانش‌جابر، ابراهیمی کارگر، سعیدرضا (۱۳۹۱). راهبردهای نوسازی بافت فرسوده شهری تهران با استفاده از تکنیک AIDA. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۲، شماره ۸، تابستان ۱۳۹۱، صص ۵۰-۳۷.
۴. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۶). معماری و راز جاودانگی، ترجمه‌ی مهرداد قیومی بیدهندی. چاپ سوم، انتشارات روزنه، تهران.
۵. امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۹). ارزیابی زیبایی و هویت مکان. هویت شهر، دوره ۴، شماره ۷، زمستان ۱۳۸۹، صص ۱۴-۳.
۶. بذرگر، محمدرضا (۱۳۹۶). بررسی نقش المان‌های شهری در تقویت هویت کالبدی؛ مطالعه موردی شهر شیراز. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۸، شماره ۳۰، پاییز ۱۳۹۶، صص ۱۰۰-۸۳.
۷. بمانیان، محمدرضا؛ غلامی‌رستم، نسیم؛ رحمت‌پناه، جنت (۱۳۸۹). عناصر هویت‌ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی «نمونه موردی خانه رسولیان یزد». مطالعات هنر اسلامی، دوره ۷، شماره ۱۳، پاییز - زمستان ۱۳۸۹، صص ۶۸-۵۵.
۸. بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۶). هویت شهر: نگاهی به هویت شهر تهران. نشر شهر تهران (وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران).
۹. پیران، پرویز (۱۳۸۴). هویت شهرها: غوغایی بسیار برای مفهومی پیچیده. آبادی، دوره ۱۵، شماره ۴۸، پاییز ۱۳۸۴، صص ۹-۶.
۱۰. تقوایی، حسین (۱۳۹۱). از سبک تا هویت در معماری. هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱، صص ۷۴-۶۵.
۱۱. توسلی، محمود (۱۳۹۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران، انتشارات پیام.
۱۲. تیموری، محمود (۱۳۹۳). تجربیات نوسازی معاصر از دید هویت شهری. منظر، دوره ۶، شماره ۲۷، تابستان ۱۳۹۳، صص ۴۹-۴۴.
۱۳. جهان‌شاهی، محمدحسین (۱۳۸۲). بافت‌های فرسوده و مشکل‌ساز شهری. جستارهای شهرسازی، شماره ۴، صص ۲۵-۱۷.
۱۴. چنگیزی، نگار؛ احمدیان، رضا (۱۳۹۲). بررسی شاخص‌های هویت فضای شهری در بافت تاریخی (نمونه موردی: بازار کرمان). مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۱، بهار ۱۳۹۲، صص ۲۲-۲۱.
۱۵. خاک زند، مهدی؛ محمدی، مریم؛ جم، فاطمه؛ آقابزرگی، کوروش (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه‌های شهری با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی (نمونه‌ی موردی: خیابان ولی‌عصر (عج) - شهر قشم). فصلنامه مطالعات شهری، دوره ۳، شماره ۱۰، بهار ۱۳۹۳، صص ۲۶-۱۵.
۱۶. دانشپور، عبدالهادی؛ شیری، الهام (۱۳۹۴). عناصر کالبدی کارکردی شکل دهنده به هویت بافت‌های تاریخی شهر ایرانی اسلامی. نقش جهان، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۷-۲۵.
۱۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۵). لغت‌نامه دهخدا. تهران: چاپخانه دانشگاه تهران، ص ۳۴۹.
۱۸. ذکاوت، کامران (۱۳۹۲). جایگاه سازمان کالبدی در طراحی شهری. صفا، سال بیست و سوم، شماره ۶۰، صص ۹۰-۶۵.
۱۹. زاهدان، آرش؛ مسعود لواسانی، منا (۱۳۹۳). هویت نما در روند نوسازی - تجربه تدوین ضوابط نمای ساختمانی در منطقه ۱۷ تهران.
۲۰. سرائی، محمدحسین؛ بهرامی، فریبا؛ مهره‌کش، شیرین (۱۳۹۱). مؤلفه‌های هویت بخش محله‌های تاریخی شهر. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۲، شماره ۸، صص ۳۶-۲۷.
۲۱. شماعی، علی؛ پوراحمد، احمد (۱۳۹۲). بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۲۲. عزیزی، محمد مهدی؛ ارباب، پارسا (۱۳۸۹). شناسایی و ارزیابی فرآیند شکل‌گیری هویت در شهرهای جدید؛ مطالعه موردی: شهر جدید هشتگرد. هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۲، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۸۹، صص ۵۸-۴۷.
۲۳. عمید، حسن (۱۳۷۸). فرهنگ لغات عمید، جلد ۳، امیر کبیر، تهران، ص ۲۵۱۳.
۲۴. کشاورزافشار، مهدی؛ حجت، مهدی (۱۳۸۷). گفت و گو: هویت در معماری: آشنایی برای مرغ باغ ملکوت. آینه خیال، (۱)۹، صص ۸۴-۸۸.
۲۵. لینچ، کوین (۱۳۷۳). طرح شهر و نما و ظاهر شهر، مقالاتی در باب شهر و شهرسازی. ترجمه‌ی منوچهر مزینی، دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.
۲۶. مستوفی، رضا؛ عرفان‌منش، طاهره؛ صابری، امیر؛ اکبری، محمدرضا (۱۳۹۵). بررسی عوامل تأثیرگذار بر بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده - تاریخی (مطالعه موردی: شهر لامرد). فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، دوره ۱، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۵، صص ۵۵-۳۱.
۲۷. مسعودی نژاد، سارا؛ علی‌یاس، زینب (۱۳۹۷). بررسی مولفه‌های زیبایی‌نما و تاثیر آن بر هویت شهری، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، تهران.
۲۸. معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ص ۵۲۲۸.
۲۹. نصر، طاهره (۱۳۹۴). هویت کالبدی شهر: مفاهیم و نظریات (موردکاوی: شهرهای شیراز، اصفهان، یزد و بوشهر) دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
30. Abdel-Aziz, Dania, I Shuqair, Hanin (2014). Amman's Facades Lost between Identity and Veracity; Factors Impacting Facades' Design. Arts and Design Studies, Vol 26, pp: 23 - 20.
31. Ahmed Aly, Sherine Shafik (2011). Modernization and regionalism: Approaches for sustainable revival of local urban identity. Procedia Engineering, 21, pp: 503 - 512.

32. Anderson, Craig, Day, Kristen, Powe, Michael, McMillan, Tracy, & Winn, Diane (2007). Remaking Minnie Street: The Impacts of Urban Revitalization on Crime and Pedestrian Safety, *Journal of Planning Education and Research*, Vol 26, No 3, pp: 315 - 331.
33. Askari, Amir Hossein, Dola, Kamariah Binti (2009). Influence of Building Façade Visual Elements on Its Historical Image Influence of Building Façade Visual Elements on Its Historical Image: Case of Kuala Lumpur City, Malaysia, *Journal of Design and Built Environment*, vol 5, pp: 49-59.
34. Atalan, Özlem (2016). Continuity of regional identity: A case study of facade elements in traditional Çeşme houses. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 13(2),pp: 121 - 131.
35. Baper, Salahaddin yasin, Sanusi Hassan, Ahmad (2012). Factors affecting the continuity of architectural identity. *American Transactions on Engineering & Applied Sciences*, Vol 1, No 3,pp: 227 - 236.
36. Fathi, Mani Sattaradzad, & Heidari, Fardin (2018). The role of façades in the formation of physical identity in the Iranian cities. *Capital Urban Manage*, vol 3, 69 - 80.
37. Khalili Zonouz, Hassan (2018). Partitioning (Façade) and Identity in the Historical Context Case of Zonouz City, *Journal of Sustainable Development*, Vol 1, No 6, pp: 70 - 81.
38. Montgomery, John. (1998). Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design. *Journal of Urban Design*,vol 3, pp: 93 - 116.
39. Nabakov, Peter (1999). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*. [Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World, Paul Oliver]. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, Vol 10, No 2, pp: 69 - 75
40. Oxford. (2005). *Oxford advanced learner's dictionary*. New York: Oxford University Press.
41. Tolle, Alexander (2010). Urban identity policies in Berlin: From critical reconstruction to reconstructing the Wall. *Cities*, Vol 27, No 5,pp: 348-357.